

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

**ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН І УПА
В ДРОГОБИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ у 40-х – на поч. 50-х рр. ХХ ст.**

У статті на основі архівних матеріалів, опублікованих програмних документів, наукової літератури та спогадів учасників національно-визвольної боротьби досліджуються форми, методи та зміст пропагандистської діяльності ОУН і УПА. Зокрема, поширення ідеології націоналізму в осередках ОУН та підрозділах УПА, старшинських, підстаршинських школах, та перенесення цієї роботи на широкі маси, видання теоретичних праць, листівок, закликів, проведення мітингів, зборів, через самоосвіту, радіопередачі. Автор довів, що популяризація визвольних ідей охоплювала різні верстви населення Дрогобиччини.

Ключові слова: *ОУН, УПА, пропаганда, агітація, ідейно-пропагандистська діяльність.*

Здобуття Україною незалежності відкрило перед науковцями широкі можливості для об'єктивного дослідження історії ОУН та УПА. Появилось багато публікацій з даної проблематики. Однак при всіх позитивних змінах у висвітленні історії ОУН окремі важливі аспекти проблеми залишилися поза увагою дослідників. У більшості праць ідеться про практичну діяльність ОУН за реалізацію своєї мети, і тільки побічно автори торкаються ідеологічних, програмно-політичних питань та їх еволюції у цей важливий для визвольного руху період. Практичне значення обраної теми полягає у формуванні національної самосвідомості молодого покоління.

Важливими з точки зору методології вивчення цієї теми є роботи Ю. Киричука, А. Кентія, А. Русначенка, а також колективна монографія робочої групи по дослідженню

діяльності ОУН та УПА, однак, у них питання пропагандистської діяльності ОУН та УПА в Дрогобицькій області висвітлюються фрагментарно [1]. Детальніше ці питання відображені у працях В. Деревінського, В. Мороза, О. Стасюк [2] та ін. Важливе значення мають опубліковані В. Сергійчуком нові збірники документів [3]. В окремих роботах з історії ОУН і УПА порушується питання ідейно-пропагандистської діяльності в Дрогобицькій області, але спеціальних досліджень нема.

Метою статті є дослідити форми і методи ідейно-пропагандистської діяльності осередків ОУН та підрозділів УПА у Дрогобицькій області в 40-х – на поч. 50-х рр. ХХ ст., особливо з'ясувати роль друкованого слова у веденні пропаганди серед населення.

У серпні 1943 р. відбувся Третій надзвичайний великий збір ОУН(р), в основу якого покладено концепцію національної революції, розроблену ідеологами і теоретиками ОУН у 30-х рр. У постановах Збору наголошувалося, що ОУН “бореться проти інтернаціоналістичних та фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів”, “проти російського комуністичного владарства” [8, 107]. Декларувалися свобода діяльності політичних і громадських організацій, слова, друку, політичних переконань, світоглядних засад. Проголошувалося, що ОУН бореться за побудову Української держави без поміщиків, капіталістів, “більшовицьких вельмож” та “партійних паразитів” (тобто партійних функціонерів – В. І.), енкаведистів, за безплатну передачу землі у власність та інше [8, 108 – 112]. У доповненнях до програмних постанов Третього надзвичайного великого збору ОУН (червень 1950 р.) щодо форми державного устрою в майбутній незалежній Україні вказувалося, що в ній буде демократичний лад [8, 104 – 105].

Головні ідеологічні і програмні засади були покладені в основу рішень Першого збору Української головної визвольної ради (УГВР) – тимчасового вищого представницького надпартійного органу українського народу: “Устрій”, “Платформу” й “Універсал”. У “Платформі” були визначені цілі і завдання УГВР: об’єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх

землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти московсько-більшовицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української самостійної соборної держави (УССД); керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття незалежності і створення органів незалежної влади на Україні; репрезентувати сучасну політичну боротьбу українського народу в краї і за кордоном [10, 11]. У розділі “Основні ідейно-програмові принципи” УГВР постановила: забезпечити народно-демократичний спосіб політичного устрою в українській державі, свободи думки, світогляду і віри; справедливий соціальний лад української держави без класового визиску; справжню законність і рівність усіх громадян перед законом; громадянські права всім національним меншинам, які проживають на території України; вільну форму землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування та інше [10, 12 – 13].

Керівництво ОУН і УПА приділяло велику увагу пропагандистській та агітаційній роботі, що засвідчують усі програмні та інструктивні документи [8, 40 – 44]. Пропаганда та агітація були вагомими складовими визвольної боротьби, у міру того як відбувалося зменшення збройних акцій. Говорячи про Українську національну революцію, яка проходить у три фази, Провідник ОУН(р) С. Бандера писав про важливість пропагандистської діяльності: “На першій фазі проходить процес зтяжної, прогресуючої підпільної боротьби. В ній іде змагання передусім за душу народніх мас, мобілізація й активізація їх по боці революції... В цій фазі проходить основоположний конструктивний процес: наші ідеї і програма опановують найширші маси українського народу... визначають для них бажаний зміст і форми життя в усіх ділянках, стають дороговказами їхньої дії – їхньою метою, мобілізують й організують змагання за реалізацію нашої програми” [4, 51].

Для ведення пропагандистської роботи на Дрогобиччині, як в ОУН, так і в УПА існував відповідний апарат. Процес його створення та розбудови відбувався одночасно із формуванням організованого націоналістичного руху. Навесні 1944 р. було

створено єдиний центр для керівництва пропагандистською роботою в ОУН та УПА – Головний осередок пропаганди та Інформаційної служби (ГОПІС), начолі з Федуним (П. Полтавою). До обласних референтур (осередків), входили: 1) референти пропаганди (керівники осередків пропаганди); 2) субреференти (підреференти): вишкільного, усної пропаганди, друкованої пропаганди; 3) технічної ланки (друкарні) з керівником і працівниками (друкарі, художники, поширювачі літератури) [Мороз В., 2002, 189]. Крім референтури пропаганди ОУН та апарату політвиховників УПА, які безпосередньо відповідали за пропагандистську діяльність, до неї залучалися інші структури підпілля: Служба безпеки, Український червоний хрест. Загалом пропагандою визвольних ідей повинні були займатися всі члени ОУН та вояки УПА [11, 68]. До пропаганди залучали також людей, які безпосередньо не були в ОУН і УПА.

На політичне виховання як рядових повстанців, так і старшин та підстаршин виділялась чи не найбільша кількість годин, це видно з усіх вишкільних програм. Такі підготовчі курси на Дрогобиччині проходили у горах Долинщини, де була військова школа ОУН “Тигри”, в Славському районі – старшинська школа УПА “Олені”, і поруч діяла ще підстаршинська школа УПА “Беркути”, радіо-школа та курси медсестер [12, 198, 206]. Ось ще один доказ того, що керівники ОУН і УПА основну увагу приділяли вихованню ідейного бійця, здатного вести психологічну війну, боротьбу за “народні душі”.

Друковані засоби пропаганди посідали, безумовно, першість серед усіх форм популяризації ідей визвольного руху на Дрогобиччині, тому що поширення підпільної літератури забезпечувало при мінімальній кількості пропагандистів охопити значно більшу аудиторію. Друковане слово значно довше впливає на людину, ніж промова, оскільки літературу можна неодноразово перечитувати.

На Дрогобиччині за кількісним співвідношенням між різними видами друкованої продукції переважали листівки та короткі заклики. Це цілком зрозуміло – листівки і гасла краще сприймалися населенням, ніж ґрунтовні аналітичні матеріали.

Важливим пропагандистським та агітаційним напрямом діяльності УПА на Дрогобиччині стало виховання молоді. На

сторінках преси УПА, в листівках друкувалися численні матеріали, які пробудили у молодого покоління віру в перемогу національної ідеї, закликали молодь “здобувати правдиві знання”, бойкотувати участь у масово-політичних радянських і партійних організаціях, готуватися влитися до лав повстанців, знищувати портрети Сталіна [11, 200 – 201]. Окрім поширення листівок і звернень до молоді, підпілля проводило конкретні акції. Зокрема, у зверненні голови Крукеницької райради до Дрогобицького облвиконкому говорилося: “8 червня 1945 р. в селі Вишеньки прийшли в школу під час занять, познімали портрети і лозунги, і попалили, а потім і в сільраді зробили те ж саме” [V, 44]. До аналогічних заходів вдалися і щодо сільських рад, в яких знищувалася вся документація по вивозу людей в Сибір, вибивали вікна, або й спалювався весь будинок [V, 44].

Підпілля проводило спеціальні шкільні акції в Дрогобицькій області. Знімали та спалювали лозунги і портрети вождів, знищували документацію школи. У деяких загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах були створені молодіжні націоналістичні осередки. Так, у Дрогобичі оперувала антикомуністична організація “Юнак”, паралельно із нею діяла група “Крути”, її члени, як згадують очевидці події, одного разу навіть приклеїли листівки на будинок начальника Дрогобицького МВС генерала О. Сабурова [9, 2].

Пропагандистську роботу провадили і серед батьків. У закликах говорилося про здорове національне і моральне виховання, були прохання не допускати дітей до піонерів, комсомолу, готувати їх до боротьби із більшовицьким ладом [Сергійчук В., 2005, 204]. Пропаганду спрямовували через звернення до педагогічних колективів [Сергійчук В., 1998, 256 – 259] та вчителів, які прибули з інших регіонів України [7, 252 – 260]. Ще одним напрямком пропаганди було звернення до селян, а головне завдання, яке ставила перед собою пропаганда серед селян, – мобілізувати їх на боротьбу проти колективізації [II, 98]. Промовистими були звернення УПА до організаторів і членів ініціативних груп і правлінь колгоспів. Низку листівок було спрямовано і до тих, кого насильно вивозили до Сибіру на каторжні роботи [11, 189 – 191].

На зрив мобілізації до Радянської* армії також провадили активну пропаганду. Агітатори закликали противитися мобілізації, брати до рук зброю і боротися за свободу та інтереси української нації. В інформації комісара Дрогобицького облвійськкомату голові облвиконкому і начальнику управління КДБ щодо відмови військовозобов'язаних служити в радянській армії від серпня 1947 р. говорилося: “В ніч з 16 на 17 серпня у всіх селах району штабами УПА розклеєні листівки, які закликали на боротьбу проти рад”. І ці заходи мали значний успіх [IV, 1 – 2].

Велику кількість друкованої продукції спрямовували до росіян, білорусів, грузинів, вірмен, узбеків, казахів, туркменів, поляків, які були в Радянській армії [11, 103 – 133], [Сергійчук В., 1996, 316 – 317]. Проводили індивідуальні розмови з солдатами. Зокрема, була розмова з підполковником Радянської армії, про що свідчить звіт підпільника ОУН з Дрогобиччини від 20 грудня 1946 р. [Сергійчук В., 2005, 534 – 539]. Поширювали звернення до працівників МВС, до бійців “истребительных батальонов”, демобілізованих, колишніх працівників і членів КП(б)У, донощиків [11, 103 – 117], [7, 240], [Сергійчук В., 1996, 420 – 423].

Заслуговують на увагу заходи, які здійснювали на Дрогобиччині ОУН і УПА під час виборів до Верховної Ради СРСР (1946) та Верховної Ради УРСР (1947). Вдале проведення виборчої кампанії було надзвичайно важливим завданням більшовицького керівництва, насамперед, щоб показати всьому світу існування “реальної демократії”. Керівники ОУН і УПА розцінювали вибори до ВР СРСР та ВР УРСР як стратегічні, тому для їх зриву, були мобілізовані всі сили. Поширювалися різноманітні листівки, звернення, лозунги. У “Закликах до бойкоту так званих виборів до Верховної Ради СРСР” говорилося: “1. Сталінські вибори – це глум над демократією! Геть такі вибори! Ні один не ідемо до виборів! Хай живуть справжні вільні вибори в Українській самостійній державі! 2. Українці, геть Верховну Раду – імперіалістичне знаряддя в руках Сталіна! Хай живе УГВР!..” Жителям рекомендували, якщо їх заставляють голосувати, то “потрібно викреслювати всіх, хто там буде записаний” [I, 104 – 106].

---

* У лютому 1946 р. Червону армію було перейменовано на Радянську.

УПА активно проводила на Дрогобиччині мітинги, які викликали великий резонанс. У 1945 р. на масових сходах у с. Брониця (1 липня) та Унятичі (3 липня) Підбузького району були присутні відповідно 400 і 450 учасників [VI, 107]. У квітні 1945 р. в селах Гаї Нижні та Гаї Верхні повстанці вночі зібрали місцевих педагогів і поставили перед ними вимогу не пропагувати радянської історії, Конституції СРСР [III, 11]. В інформації секретаря Дрогобицького обкому КП(б)У С. Олексенка від 17 грудня 1945 р. про активізацію націоналістичного підпілля говорилося, що у великих селах мітинги і збори проводять районні керівники з охопленням всього населення села, а в невеликих селах – підрайонні керівники [Сергійчук В., 2005, 409].

Поширювались чутки, що в найближчий час у Західній Україні буде проведено плебісцит, щоб західні області відійшли від України в окрему самостійну одиницю і США їх підтримає [5, 2].

На всій території Дрогобицької області ОУН та УПА неодноразово вдавалися до “наочної агітації”, коли солдати, співробітники НКВС і партійно-радянських органів читали на стінах будівель, парканів і просто на землі революційні написи [6, 1].

Важливу пропагандистську роботу на території Дрогобицької області виконувала радіостанція “Вільна Україна”, яка працювала під кодовою назвою “Афродита” в горах на захід від Верхнього Синьовидного у Ямельниці і протягом 1943 – 1945 рр. сприяла популяризації визвольної ідеї поза межі України. Керівником радіостанції був член повітового проводу Осип Чулевич-“Грім”. Всі працівники радіостанції мали вищу або незакінчену вищу освіту. Радіопередачі провадили українською, російською, французькою та англійською мовами. Радіомовлення відіграло важливу роль, особливо там, де не було можливості розповсюджувати підпільні видання і панувала дезінформація. Свої передачі станція мала спрямовувати на пошук потенційних союзників як на Заході, так і серед поневолених народів СРСР та Східної Європи [Мороз В., 2004, 213].

Отже, після закінчення Другої світової війни націоналістична пропаганда й агітація набуває ще більшого значення, ніж у попередній період українського визвольного

руху. За допомогою різних форм і методів популяризація ідеологічних засад ОУН і УПА на Дрогобиччині охоплювала різні верстви українського населення. В кінці 40-х рр., коли поразка національно-визвольного руху стала очевидною, пропаганда спрямовувалася на майбутнє.

Можливим перспективним напрямком дослідження є вивчення впливу ідейно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА у Дрогобицькій області протягом наступних десятиліть на формування національної самосвідомості населення краю.

I. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 422.

II. ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 424.

III. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 27.

IV. ДАЛО. – Ф. Р-2022. – Оп. 2. – Спр. 7.

V. ДАЛО. – Ф. Р-2022. – Оп. 2. – Спр. 27.

VI. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 67.

1. Див.: Кентій А. В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946 – 1956 рр.). – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.; Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50 років ХХ століття. – Львів, 2000. – 304 с.; Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – К.: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. – 519 с.; Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 496 с.

2. Див.: Деревінський В. Агітаційно-пропагандивна діяльність ОУН і УПА під час виборів до Верховної Ради ССРСР у 1946 році // Визвольний шлях. – 2001. – Кн.12. – С. 64 – 71; Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944 – 1950-і рр.) // Дрогобицький красназничий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 188 – 200; Мороз В. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН // Український визвольний рух. – Львів: “Коло”, 2004. – Збірник 3. – С. 205 – 234; Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН на українських землях у 1944 – 1950-х роках // Вісник Львівського університету. Серія

історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Част.2: Документи та матеріали. Рецензії та огляди. Наукове життя. – С. 173 – 189.

3. Див.: Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 496 с.; Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1998. – 944 с.; Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939 – 1955. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

4. Бандера С. Перспективи Української Революції: Репринтне вид. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 1998. – 656 с.

5. Вовщук М. 1925 р. н. Розповідь, записана 06. 06. 2007 р. (с. Добряни Стрийського району Львівської області) // Власний архів автора. – С. 1 – 4.

6. Кубинець М. 1926 р. н. Розповідь, записана 20. 07. 2007 р. (с. Верещиця Стрийського району Львівської області) // Власний архів автора. – С. 1 – 3.

7. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. Книга 2. Авт. Передмови Я. Лялька. – Львів, Галицька видавнича спілка, 1997. – 664 с.

8. ОУН в світлі постанов Великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929 – 1955. – Б.м.: Видання Закордонних частин ОУН, 1955. – 372 с.

9. Пастух Р. Пощади ніхто не просив // За Вільну Україну. – 1993. – 28 січня. – С. 2.

10. УГВР в світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944 – 1951 рр. – Б.м.: Видання Закордонних частин ОУН, 1956. – 355 с.

11. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – Б.м.: Видання Закордонних частин ОУН, 1957. – 451 с.

12. Шанковський Л. УПА на Стрийщині // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Том І. – Нью Йорк – Торонто – Париж – Сідней: Комітет Стрийщини Нью Йорк, 1990. – 634 с.

Василий Ильницкий. Пропагандистская деятельность ОУН и УПА в Дрогобычской области в 40-х – начале 50-х гг. XX ст. В статье на основе архивных материалов, опубликованных программных документов, научной литературы и воспоминаний участников национально-освободительной

борьбы исследуются формы, методы и содержание пропагандистской деятельности ОУН и УПА. В частности, распространение идеологии национализма в ячейках ОУН и подразделениях УПА, старшинских, подстаршинских школах и перенесение этой работы на широкие массы, издание теоретических трудов, листовок, призывов, проведение митингов, собраний, через самообразование, радиопередачи. Автор доказал, что популяризация освободительных идей охватывала разные слои населения Дрогобыччини.

Ключевые слова: ОУН, УПА, пропаганда, агитация, идейно-пропагандистская деятельность.

Vasil' Pnytsky. Propaganda Activity OUN and UPA in the Drohobych Region from the 40ths to the Beginning of 50ths of XX Century. In the article on the basis of the archive materials, published in programs documents, scientific literature and flashbacks of the participants of the national liberation fight are researched the forms, methods and maintenance of propaganda activity of OUN and UPA. In particular, the distribution of nationalism ideology in OUN cells and UPA subsections, officer's and subofficer's schools, and transference of this work on the broad masses, edition of the theoretical labours, postals, appeals, conducting of the mass meetings, collections, through the self-education, broadcasting. An author proved that the popularization of liberation ideas engulfed the different sections of the Drohobych region population.

Key words: the OUN, the UPA, propaganda, agitation, ideological-propaganda activity.